

**BALIKESİR'Lİ BİR OSMANLI AYDINI:
İMAM BİRGİVÎ**

Yrd.Doç.Dr. Yaşar DÜZENLİ*

ÖZET

Müderriş bir babanın oğlu olarak 1523 yılında Balıkesir'de dünyaya gelen İmam Birgivi, 55 yaşında vefat etmiştir. O, nispeten kısa sayılabilecek ömrüne, çeşitli alanlarda 53 eser sığdırmış, bir çok öğrenci yetiştirmiş ve yaşadığı sosyal hayatın olumsuz yönlerinin ıslahı için, her türlü mücadelede yerini almış, böylece, gerçeğin dili olmayı başarmış bir aydındır.

Anahtar Kelimeler: Müderriş, Birgivi, Balıkesir, Çeşitli Eser

AN OTTOMAN PHILOSOPH IN BALIKESİR: İMAM BİRGİVÎ

ABSTRACT

İmam Birgivi, who had born at Balıkesir in 1523 as a son of a professor father, died at 55 years old. He had left 53 written work about different subjects in his shorter life. He also had taught a great of students and tried to reformed the negative directions of social life. Thus, he is an enlightened, who achieved a men of true.

Key Words: Professor, Birgivi, Balıkesir, Different written work.

I. DOĐUMU

Zeynüddin Muhammed b. Pır Ali b. İskender Muhyiddin el-Birgivi'nin asıl adı Mehmed², lakabı ise Takiyyüddin er-Rûmî'dir.³ İmam Birgivi olarak şöhret bulmuştur. Makalemizde meşhur olan bu ismi kullanılacaktır.

*Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öđretim Üyesi/ Eskiřehir.

Kuşadalı Ahmed, **Tercüme-i evrâd-ı** Birgiviyye, Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba, nr. 449, vr., 148 ; Ali b. Bâli, **el-İkdi'îl manzum fi zikri efâdili'r-Rum**, Millet ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1453; vr. 69 ; Ömer Nasuhi Bilmen, *Tabakatii'l-müfessirin*, İstanbul 1974, II, 650.

³ ..
Ömer Rıza Kehhale, **Mu'cemu'l-müecüfin**, Beyrut, IX, 123.

Doğum tarihi hususunda kaynaklarda bazı farklı kayıtlar⁴ olmakla beraber, bizzat kendisi, Dokuz yüz yirmi dokuz cumâde'l-ûlasın onuncu günü doğduğunu bir eserinde açıklıkla belirtmiştir.⁵ Bu tarih miladî olarak 27 Mart 1523 Cuma gününe tekabül etmektedir.⁶

İmam Birgivî'nin dedesi, Balıkesir'in Kepsut nahiyesinin Bektaşlar köyünden İskender Efendi'dir.⁷ Babası ise, 'zaviye⁸ ashabından'⁹ Pîr Ali Efendi'dir.¹⁰ Pîr Ali Efendi'nin kabri, Balıkesir'in Çay mahallesi kabristanında olup, halk tarafından ziyaret edilmektedir." Bu zatın müderrisliği yanında aynı zamanda şeyh olduğunu da kaynaklardaki ifadelerden anlıyoruz.¹² İmam Birgivî'nin annesi hakkındaki bilgimiz, yalnız isminin Meryem olduğudur.¹³

Şemseddin Sâmî, **Kâmusu'l-a'lâm**, İstanbul 1981, II, 1284'de İmam Birgivî'nin doğum tarihini 928 olarak gösterdiği gibi, Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l-arifm esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin**, İstanbul, 1976 II, 252'de 926 olarak göstermiştir.

Birgivî, **Vasiyetname** (Kadızâde şerhi içinde), 28. Ayrıca 'Maksud' adlı esere şerh olarak yazdığı "**İm'anü'l-enzâr**" isimli eserinde, bu eseri yazdığı 952 tarihinde 23 yaşında olduğunu, aynı eserin sonuna kaydetmiştir ki, bu da onun doğumunun 929 olduğunu göstermektedir.

⁷ Faik Reşit Unat, (1974), **Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Ankara, 62.

⁸ Kuşadalı Ahmed, a.g.e., vr. 148 .

Zaviye: (Sof) Tekkenin küçüğüne verilen addır. Şehir ve kasabaların ekseriya hücre yerlerinde olan zaviye, hücre, küçük oda demek olduğu gibi, mecaz yoluyla dünya, alem yerinde de kullanılır. Cem'i zevâyâ'dır. Bk. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1971, III, 648.

Ali b. Bâfî, a.g.e., vr. 69 ; Ali el-Kâri, **Birgivî Hakkında Kaside**, Süleymaniye Ktp. Giresun, nr. 15/1, vr. 1 .

¹⁰ Atâullah Atâî, **Hadâiku'l-hakâik fi tekmeleti's-Şakâik**, İstanbul, 1268, I, 179; Şemseddin Sâmî, **Kamus...**, II, 1284; Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., II, 252; Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri** (Bundan sonra OM), İstanbul, 1333, I, 253; Mehmed Süreyya, **Sicilli Osmanî**, İstanbul, 1308, IV, 121; Mehmed Ali Aynî, **Türk Ahlakçıları**, İstanbul 1939, 105.

Esat İleri, **Rahmetli İmam Birgivî**, İzmir 1954,s.23; Emrullah Yüksel, "Mehmed Birgivî" (929-981/1523-1573), **A. Ü. İslamî İlimler Fakültesi Dergisi**, sy. 2, s. 175-196, Ankara 1977, s. 176.

¹²

b **

Ali b. Bâfî, a.g.e., vr. 69 ; Ali, **Kühü'l-ahbâr**, Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 839, vr. 246 ; Ali el-Kâri, a.g.e., vr. 1 ; İbrahim Peçuyî, **Peçuyî Tarihi**, İstanbul 1283,1, 467.

II. ÖĞRENİM HAYATI

İmam Birgîvî'nin babasının bir müderris olduğunu daha önce ifade etmiştik. Okumaya, müderris olan babası tarafından teşvik edilmiş ve¹⁴ ilk derslerini de ondan almıştır.¹⁵ Döneminin geleneklerine uyarak öncelikle *Kur'ân'ı* ezberleyerek, hafızlığını ikmal etti, akfî ve naklî ilimleri okudu.¹⁶ Kısa zamanda ilim dünyasında önemli mesafe katederek, kendisinden saygıyla anılan bir şahsiyet haline geldi.¹⁷

Mizacındaki öğrenmeye yönelik aşırı isteğine uyarak babası onu, o günün üniversitesi demek olan Semaniye Medresesi'ne gönderdi.¹⁸ İmam Birgîvî İstanbul'da ilk defa Mahmud Paşa Medresesi'nde müderris olan Küçük Şemseddin Efendi (957/1550)'nin derslerine devam etti.

Semaniye Medresesi'nde okumak üzere İstanbul'a gelen İmam Birgîvî, üstün bir başarıyla imtihanları kazanarak Semaniye'ye girmiş,¹⁹ o devrin Semaniye müderrislerinden dersi en çok beğenilen Muhyiddin Ahizâde Mehmed Efendi (989/1581)'nin derslerine başlamıştır.²⁰ Bunu takiben Kadıasker Abdurrahman Efendi (1000/ 1591)'nin derslerini takip etmiştir.²¹ Genç olmasına rağmen keskin zekası ve ilme duyduğu derin muhabbet sebebi ile kısa zamanda Semaniye'nin programını bitirip, imtihanlarını başarı ile vermek suretiyle müderrislik icazetini²² almıştır.²³

³ Emrullah Yüksel, a.g.m, 176.

¹⁴ Mustafa b. Ahmed, *a.g.e.*, vr. 246^b; Mehmed Tahir, *OM*, I, 253.

¹⁵ Atâî, *Hadâik*, I, 179; Şemseddin Sâmî, *Kamus...*, II, 1284; Ali el-Kârî, *a.g.e.*, vr. 1^a.

¹⁶ Atâî, *Hadâik*, I, 179, Mehmed Tahir, *OM*, I, 253.

Ali el-Kârî, *a.g.e.*, vr. 1 ; Atâî, *Hadâik*, I, 179.

¹⁸ Atâî, *Hadâik*, I, 179; Mehmed Tahir, *OM*, I, 253.

¹⁹ Esat ileri, *a.g.e.*, 4; M. Hulusi işler, *İmam Birgîvî Hayatı-Eserleri*, izmir, 1959, s. 10.

Ali b. Bâfî, *a.g.e.*, vr. 69 ; Mustafa b. Ahmed, *a.g.e.*, 246 ; Ali el-Kari, *a.g.e.*, vr. 1 ; Atâî, *Hadâik*, I, 179.

²¹ Ali b. Bâfî, *a.g.e.*, vr. 69^b; Atâî, *Hadâik*, I, 179; Mehmed Tahir, *OM*, I, 253.

²² icazetname: Okuduğu dersi veya san'atı bitirenlere hoca ve üstatları tarafından verilen ehliyet vesikası yerinde kullanılır bir tabirdir. Bk. M. Zeki Pakalın, *a.g.e.*, II, 19.

²³ Esat ileri, *a.g.e.*, 4; Mehmed Ali Ayrî, *a.g.e.*, 106.

İmam Birgivi Semaniye'den icazet aldıktan sonra hocası Kadıasker Abdurrahman Efendi'den mülazım²⁴ oldu.²⁵

HI. HOCALARI

a. Pîr Ali Efendi

İmam Birgivi'nin babası olan Pîr Ali Efendi, aynı zamanda ilk hocasıdır.

b. Küçük Şemseddin Efendi

Germiyanogulları beyliğine bağlı Lazkiye'de dünyaya gelmiştir. Bursa'da Çendik, İstanbul'da Efdalzade, Pîri Paşa, Mahmut Paşa, Sultan ve Semaniye medreselerinde müderrislik yapmıştır. Son olarak Sultan Selim'in yaptırdığı medresede müderrisliğini sürdürürken 957/1550 tarihinde vefat etti.²⁶

c. Ahizade Karamani Mehmed Efendi

Konya'da dünyaya geldi. Babasının Ahi Evren topluluğunun pîri olması sebebi ile bu isimle meşhur olmuştur. Kardeşi Ahmed ile beraber hareket ettiği için 'ahaveyn' lakabı ile de tanınmıştır. Çeşitli medreselerde müderrislik yapmış ve 974/1567 tarihinin muharrem ayında vefat etmiştir.²⁷

Mülâzım: (İda) Stajyer yerinde kullanılır bir tabirdir. Tanzimattan evvel bunun yerine "şakirt" kullanılırdı... (İlm) Medrese tahsilini bitirip "icazet" alanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Mülâzımların adları "Ruznamçe-i Divan-ı Hümayun'a kaydolunurdu. Yedi seneden ibaret olan mülâzımlık müddetini dolduranlar "ruûs" imtihanına girerler, muvaffak olanlar "ibtidâ-i hariç ruûsu" ile müderris tayin edilirdi. İmtihanda muvaffak olamayanlar ve imtihanda muvaffak olanlardan isteyenler "kaza" mesleğine geçip "Kadı" olurlardı. (Ask) Askerî teşkilatta yüzbaşından aşağı derecedeki zabıtlere verilen unvandır. Sâni ve evvel olmak üzere iki derecede idi. Mülâzım-ı Sâni terfi edince mülâzım-ı evvel, mülâzım-ı evvel de yüzbaşı olurdu. Bk. M. Zeki Pakalın, *a.g.e.*, II, 611-612.

²⁵ Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 69 ; Mustafa b. Ahmed, *a.g.e.*, vr. 146 ; Atâi, *Hadâik*, I, 179; Peçuyî, *a.g.e.*, I, 467.

Taşköprüzâde, Tercüme-i Şakâik (trc. Mecdî Mehmed Efendi), İstanbul, 1269, 500.

²⁷ Atâi, *Hadâik*, 57-58; Cahit Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat Tarihi, İstanbul 1976, s. 520.

d. Abdurrahman Efendi

Amasya kadılarında Şeydi Ali Efendi'nin oğlu olan Abdurrahman Efendi²⁸ 'Kızıl Molla' olarak da tanınmaktadır.

Tahsilini İstanbul'da İbn Kemal ve Sadi Çelebi gibi âlimlerden tamamlayarak, Bursa, Ankara, Alaşehir, İznik, Edirne ve İstanbul'da müderrislik yapmıştır. Çeşitli yerlerde kadılık görevlerinde de bulunmuştur. 983/1575 yılında vefat ederek İstanbul'da Emir Buharî türbesi karşısında yaptırmış olduğu mektep sahasına defnedilmiştir.²⁹

III. MEMURİYET HAYATI

İmam Birgivi hocası Kadıasker Abdurrahman Efendi'ye mülazemetinden sonra, ondan ihtisasını tamamlayarak bazı medreselerde hocalık yapmıştır.³⁰ Bir aralık hocası Kadıasker Abdurrahman Efendi'nin Rumeli Kazaskerliği zamanında ve onun delaleti ile Edirne'de Kassâm-ı askerî³¹ olmuştur.³² İmam Birgivi'nin Kassâm-ı askerî olduğunu ittifakla ifade eden kaynaklarda, bu görevde hangi tarihlerde bulunduğu belirtilmemiştir. Fakat bu görevini hocası Abdurrahman Efendi'nin kazaskerliği döneminde yaptığı dikkate alınrsa, 958/1551-964/1556 yılları arasında olduğu söylenebilir.

İlmî yetkinliği ve ilkeli tavır ve davranışları ile her geçen gün olgunlaşan İmam Birgivi'nin şöhreti, kısa zamanda hem ilim çevrelerinde, hem de çeşitli

Atâî, *Hadâik*, 230-232.

²⁹ Atâî, *Hadâik*, 231; Mehmed Tahir, *OM*, I, 401.

³⁰ Atâî, *Hadâik*, I, 179; Mehmed Tahir, *OM*, I, 253; Şemseddin Sâmî, *Kamus...*, II, 1284; Kasım Kufralı, "Birgivi", *IA*, II, 634-635.

³¹ Kassâm-ı Askerî: (Ask) "Yeniçeri ocağı efrâd ve zabitanından ölenlerin metrukâtına ait işlerle meşgul olan hey'et arasındaki şer'i memur hakkında kullanılan bir tabirdir. Ocak mensuplarından ölenlerin muhalefati, beytül-malcı ile bir kâtip, bir müfettiş ve bir de şer'i memur olan Kassâm-ı askerî tarafından mühürlenir, satılan eşyanın bedeli deftere kaydedilerek ocakta "Kara Sandık" denilen sandıkta muhafaza edilip, sonradan çıkan vârislerine verilir." M. Zeki Pakalm, *a.g.e.*, II, 210.

³² Atâî, *Hadâik*, I, 179; Mehmed Tahir, *OM*, I, 253; Şemseddin Sâmî, *Kamus...*, II, 1284.

mahfillerde duyulmaya başlamıştı. Bunun bir uzantısı olarak, Sultan II. Selim'in hocası Atâullah Efendi (ö.979/1571) Birgivî'nin şöhretini duymuş, onunla tanışarak, zaman zaman ona iltifatlar edecek derecede³³ aralarında samimi bir dostluk oluşturmuştur. Bu arada Atâullah Efendi, memleketi olan Birgi'ye bir medrese yaptırmıştı.³⁴ Buraya ilmî açıdan yetkin ve aynı zamanda dürüst bir müderris arıyordu. Aklına İmam Birgivî geldi. Aynı zamanda Karamanlı Abdurrahman Efendi' nin de tavsiyesini dikkate alarak, yaptırdığı bu medreseye müderris olarak Birgivî'yi günlüğü 60 akçe ile tayin ettirdi.³⁵ Birgivî'nin Birgi'deki müderrislik görevine başlama tarihi kesin olmamakla birlikte, 971/1564 yılında olduğu söylenebilir.

Kendi düşünce ve inançları açısından tutarlı olmaya özen gösteren İmam Birgivî'yi, toplumda baş gösteren, dinî terimiyle bidat ve hurafeler öteden beri rahatsız etmişti. Birgi'deki bu yeni görevi, Onun ateşli hitabeleri, keskin kalemi ve etraftan gelen kalabalık talebeleri vasıtasıyla rahatsızlığına sebep olan her türlü hurafe ve bidatlerle mücadele etmesine uygun bir zemin oluşturmuştur.³⁶

Bu zemini en iyi şekilde değerlendiren Birgivî, zamanının bir kısmında cami kürsülerinde dinin ve sağduyunun uygun ve makul bulduğu iyilikleri emir, kötülüklerden uzaklaştırma vazifesi ile insanları irşat, belirli bir bölümünde, çeşitli yerlerden gelen öğrencilerine ders vererek, diğer zamanlarında da eser kaleme alarak adeta gecesini gündüzüne katıyordu.³⁷ Onun bu hummalı çalışmaları kaynaklarımızda biraz da abartılarak, 'nice tembellik zinciri ile bağlı, cehalet çukurunda esir olanlar Onun bu gayretli çalışmaları ile ilimle şereflendiler, nice

" Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 69 ; Mustafâ b. Ahmed, *a.g.e.*, vr. 246 ; Ali el-Kâri, *a.g.e.*, vr 1 ; Atâî, *Hadâik*, I, 180.

³⁴ Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 69^b; Atâî, *Hadâik*, I, 180; Mehmed Süreyya, *SO*, IV, 121; Mehmed Ali Ayni, *a.g.e.*, 107.

' Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 69 ; Mustafâ b. Ahmed, *a.g.e.*, vr. 246 .

³⁶ Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 69^b; Atâî, *Hadâik*, I, 180.

³⁷ Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 69^b; Atâî, *Hadâik*, I, 180; Mehmed Tahir, *OM*, I, 254

arzuların çöllerinde şaşkın olarak dolaşanlar, Onun irşadı ile gerçeğin yolunu buldular³⁸ şeklinde ifadelendirilmiştir.

İmam Birgivi'nin Birgi'de müderrislik görevindeki gayretlerini, 24 saatlik zaman içerisinde bireysel davranış ve ders mütalaalarını kayda geçen talebelerinden Hocazade Abdunnasr Ahmed (ö.990/1582), Onun tüm zamanını programlayarak, her anını değerlendirdiğine temasla şöyle diyor "... Ba'dehu, yasin-i şerif ve iki hizb tilâvet idüp ba'dehu iki rek'at kuşluk namazı kılar ve ders günü ise altı kitabtan nakl ve tedris ider idi. Ve ba'dehu dört rek'at kılar idi. Cümle salât-ı duhâyı altı rek'at kılar idi. Ba'dehu sol ile mescidden çıkıp sekinet ve vakar ile evceğizine gider idi. Ve dahi ol İmam-ı müttekin merhumun âdet-i seniyyelerinden idi ki, savm-ı Davud'a müdâvim idi. Yani bir gün yer bir gün tutar idi. Efdal olan budur. İmdi menziline vardıkta savm günü değil ise eki edüp, ba'dehu kaylûle vakti ise kaylûle eder idi. Ol ki ibadete, hususan salât-ı zuhra takva ve tehyie için öğleden evvel bir miktar uyumaktır, müstahabattandır. Amma ders günü değil ise, ders yerine altı kitabı mütalaa eder idi. Noksan gelir ise İmam Gazali'nin *İhyâ-u Ulûm'undan* ya gayriden her ders yerine birer sahife mütalaa ider yahut mühimmattan nice tasnifler idüp asar-ı cemile ile Din-i mübin'i ihya ve ahkâm-ı şer'iyyeyi ihkâm ve icra eder idi. Ba'dehu kaylûle ider idi. Ve dahi ol Nur-u Hûda'nın evrad-ı şerifelerinden idi ki, her gün bir günlük namaz kaza eder idi. (...) Ve salât-ı zuhrdan sonra ta asra dek kütüb ve resâilden tasnife meşgul olur idi. Ve sâim değil ise ikindiden evvelce taamı eki idüp, ba'de'l-asr ta ahşama kadar ulûm-i nâfiadan ders okurlar idi. Ve ahşam namazından sonra üç selâm ile altı rek'at namaz kılarlar idi."³⁹

İmam Birgivi'nin müderrisliğine karşılık verilen 60 akçe yanında, ona başka imkanlar da tanınmıştır.⁴⁰

³⁸ Ali b. Bâfî, a.g.e., vr. 69^b.

" Kuşadalı Ahmed Efendi, Tercüme-i evrâd-ı Birgiviyye, Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 449, vr. 148^b-149^a"^b

⁴⁰ Baki Kunter, Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri, İstanbul, 1939, 27.

Birgivi, her türlü bidat ve hurafeye karşı ödünsüz tavrını sürdürürken, hayatiyetlerini hurafenin varlığına bağlamış olan kimi bağınaz düşünce sahipleri tarafından çeşitli tarzlarda eziyet ve sıkıntılara maruz bırakılmıştır. Bu türden maruz kaldığı sıkıntılara, temasla Ataullah Efendi'ye yazdığı mektubunda şöyle diyor : "... Eğer bu fakir halinden istifsar idersenüz şimdiki halimiz hayli muhteldir. Birgi'ye gelelden dokuz yıldır nefis-i Birgi'den bir danışmendimiz yoktur. Olancanın ekseri bizim yerdendir. Bir musahabete kabil kimsecik yoktur. Merhum olan Efendi ile eğlenip defî vahşet idüp dertleşirdik. Anlar gidelden beru garip olduk. (...) Geçen yıla kadar evimizi alet-i harb-i lehvile muhasara idüp ve taşra hareme girüp bir nice defa hücum ile içeri girmeğe kasdettiler. Bre kâfir, bre kızılbaş, gel taşra çık, deyu gavgalar ettiler. Avrat ve oğlan havflarından helak havt olundu..."⁴¹

İmam Birgivi ömrünün sonuna kadar Birgi'deki bu medresede ders okuttuğu için 'Birgili' veya 'Birgivi' diye meşhur oldu.⁴²

IV. VEFATI

İmam Birgivi, vaizlik, müderrislik ve yazı hayatını sürdürürken,⁴³ Birgi'de yakalanmış olduğu taun hastalığından, elli beş yaşında⁴⁴, İstanbul seyahati esnasında yolda vefat etmiş, cenazesi Birgi'ye geri getirilerek defnedilmiştir. Vefat tarihi olarak kaynaklar 1 Cumâde'1-ûla 981/29 Ağustos 1573'de birleşmektedirler.⁴⁵ Ölümüne 'Hayru'l-ameF ibaresi tarih düşülmüştür.⁴⁶

Kabri İzmir vilayetinin Ödemiş kazasına bağlı 9 km mesafede bulunan ve daha önceleri belde iken şu anda ilçe olan Birgi'nin doğusunda, Kemer Yaylası yolu

Birgivi, **Mektup**, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, 1269, vr. 229 " .

⁴² Ali b. Bâfi, *a.g.e.*, vr. 69^b; Kasım Kufralı, *İA*, II, 634.

⁴³ Atâî, *Hadâik*, I, 180; Kasım Kufralı, *İA*, II, 634.

⁴⁴ Atâî, *Hadâik*, I, 180; Kâtip Çelebi, **Mizanî'1-hak**, İstanbul 1981, 158; Mehmed Tahir, *OM*, I, 254; Mehmed Süreyya, *SO*, IV, 121.

⁴⁵ Ali b. Bâfi, *a.g.e.*, vr. 70³; Mustafa b. Ahmed, *a.g.e.*, vr. 247^a; Atâî, **Hadâik**, I, 180; İbrahim Peçuyî, *a.g.e.*, I, 467.

üzerinde Namazgah yanında bulunmaktadır. Kabrine türbe yapılmamasını bizzat vasiyet ettiği için⁴⁷ kabrinin üzeri açık bırakılmıştır. Şu anda bulunmamakla beraber, daha önceleri varolan kabir taşında :

Cism-i nazenin kaldı gurbet elde

Balıkesir'li Mehmed b. Pîr Ali

kitabesinin bulunduğu söylenmektedir.⁴⁸

Şimdi ise kabri, kısa demir parmaklıklarla çevrilmiş olup, üzerinde bir sac levhada Birgivi'nin ismi, doğum ve ölüm tarihi yazılıdır. Mezarı diğer mezarlardan farklı olmayıp, kabrin başında bizzat kendi eliyle dikip ve altına defnedilmesini vasiyet ettiği büyük bir servi ağacı vardır. Kabir civarında önceleri bir mescit yapılmışsa da şu anda mevcut değildir.

Kabri, çeşitli yerlerden gelen ziyaretçiler tarafından ziyaret edilmekte ve ne yazık ki, hayatı boyunca mücadele ettiği hurafeler ölümünden sonra da kendisini bırakmamış, kabrinin çevresinde çul ve çaputların bağlandığı ağaçlar bulunmaktadır.

V. İLMÎ ŞAHSİYETİ

İmam Birgivi bütün kaynakların ittifakla belirttiği gibi, dinî düşünce ve kanaatlerini son derece bağlı birisidir.⁴⁹ Bundan dolayı da O, 'bana ne' anlayışına karşı çıkmış, doğru olarak kabul ettiği düşüncelerini başkalarıyla paylaşmaya özel çaba göstermiştir.⁵⁰

İçinde yaşadığı toplumla ilgili şikayetlerinde O, toplumun dinî ve kültürel hayatında yozlaşmaların olduğunu, bunun sosyal hayata da yansiyarak, hakimlerin rüşvet aldıklarını, hatta buldukları makamlara rüşvetle geldiklerini,

Müstakimzâde Süleyman Efendi, Makale-i ta'likiyye, Topkapı Sarayı, Yeniler Kitaplığı, nr. 347, vr. 60^a

Birgivi, Vasiyyetnâme, 300.

⁴⁸ .

I. Hakkı Uzunçarşılı, Afyonkarahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, Isaklı, Manisa, Birgi...deki Kitabeler, İstanbul 1929, 144.

Ali b. Bâfi, *a.g.e.*, vr. 69 ; Peçuyî, *a.g.e.*, I, 467.

Ali b. Bâfi, *a.g.e.*, vr. 69 .

memuriyetlerin satılmasının adeta bir gelenek haline geldiğini, adalet ve kamu hizmetlerinin despotça yürütüldüğünü,⁵¹ hocaların görevlerini yapmadıkları gibi, halktan dinini öğrenmek isteyenlerden de ücret talep ettiklerini,⁵² camilere ait dinî hizmetlerin, erkânına riayet edilerek yapılmadığını,⁵³ bir çok taklitçi ve cahil şeyhin halkı aldattıklarını, tasavvuf adına dini istismar ederek kendi anlayışlarını halka din olarak takdim ettiklerini,⁵⁴ makam ve mevki sahiplerinin çocuklarına hiç bir ehliyeti ve liyakati olmadığı halde ilmî rütbelerin verildiğini⁵⁵, halkın kabirlere taparcasına rağbet ederek oralarda sabahlara kadar mumlar yaktığını dile getirmektedir.⁵⁶ Ayrıca halkın ölülerin ruhlarına para ile *Kur'an* okutmaları da, Birgivî'ye göre haramdı.⁵⁷

Bu durum İmam Birgivî'yi ümitsizliğe sevk etmiş ve nihayet O'nun inziva hayatına yönelmesine zemin hazırlamıştır.⁵⁸ Bu bağlamda Birgivî, Edirne'de Kassam-ı askerî'liğinden ayrılarak İstanbul'a gelip Bayramiye Tarikat'ı şeyhlerinden Karamanlı Abdullah Efendi'ye intisab ederek,⁵⁹ zâhidâne bir hayatı yaşamaya yönelmiştir. Ancak buradaki hayatı da uzun sürmemiştir.

Öğrenim döneminde mantık ilmine ilgi duyan Birgivî, her hadiseyi mantikî temellere oturtmayı, aklın ve naklin süzgecinden geçirmeyi kendisine şiar edinmişti. Hatta mantık ilmi ile oldukça fazla meşgul olmuş, ömrünün yarısını buna vakfetmiş,⁶⁰akli ve nakli ilimlerde önemli bir seviye kazanmıştı.⁶¹ Ona göre, aklın

⁵¹ Birgivî, *Tarikat ü'l-Muhammediyye*, İstanbul 1307, 182, 184, 216, 218.

⁵² Birgivî, *Tarikat...*, 3.

⁵³ Birgivî, *Tarikat...*, 92, 96, 141, 164.

⁵⁴ Birgivî, *Tarikat...*, 10, 22, 184, 199.

⁵⁵ Birgivî, *Tarikat...*, 10, 12, 22.

⁵⁶ Birgivî, *Redd el-kabriye*, vr. 47^b-68^b.

Birgivî, *Tarikat...*, 219; *İnkazî'l-hâlikîn Tercümesi*, Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi Ktp., 722, vr. 57^b.

⁵⁸ Birgivî, *Şerhu'l-erbaîn*, İstanbul, 1323,1-4; Mehmed Ali Aynî, *a.g.e.*, 106.

Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 69 ; Mustafa b. Ahmed, *a.g.e.*, vr. 246 ; İbrahim Peçuyî, *a.g.e.*, I, 467.

⁶⁰ Kâtip Çelebi, *Mizan*, 159.

⁶¹ Atâî, *Hadâik*, I, 179.

verileri ile naklin verileri asla çatışmamaktadır. Zira O, akim ve naklin birbirine uyum içerisinde olduğunu iddia etmektedir.⁶²

İntisap ettiği tekkedeki müritlerin laubali, uygunsuz davranış ve anlayışları İmam Birgivi'yi rahatsız etmiş, bilhassa tarikattaki riyazat şekillerine ve vahdet-i vücud felsefesine karşı çıkmıştır.⁶³ Bundan dolayı şeyhinin kendisine, yeniden tedris hayatına dönmesi ve toplumu irşat etmesi tavsiyesini dikkate alarak tekkeyi terk etmiştir.⁶⁴

Bundan sonra Birgivî, dönemin bir çok şeyhini tenkit etmiş, onlardan bahsederken 'müteşayih' (şeyh geçinenler) tabirini kullanmıştır.⁶⁵ Onlara ilişkin tenkit ve tekliflerini, en son olarak kaleme aldığı '*et-Tarikatü'l-Muhammediyye*' adlı eserinde geniş olarak ortaya koymuştur.

Bu eser yazıldığı zaman efkâr-ı umûmiyede büyük yankı uyandırmıştır. Eserin uyandırdığı bu yankı sebebi ile şöhreti de gelişen İmam Birgivi'yi, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa İstanbul'a davet ederek, Ondan şikayetçi olduğu hususların düzeltilmesi yönünde fikirlerini aldı. Birgivi de O'na fikirlerini son derece açık, net ve o nispette de keskin sözlerle ifade etti.⁶⁶ Kaynakların ifadelerine göre, Birgivi'nin Sadrazam'a yaptığı nasihatın tesiri kısa zamanda ülkede müşahede olunmuştur.⁶⁷

Diğer taraftan II. Selim'in Birgivi'yi mektupla İstanbul'a davet ettiği, Birgivi'nin ise II.Selim'e mektupla nasihatte bulunduğu rivayet edilmektedir.⁶⁸

Görülüyor ki Birgivî, eleştirilerini sadece kitapların sayfaları arasına sıkıştırmakla kalmamış, bunu her mahfilde açıkça dile getirmiştir. Yine bu çerçevede devrin en büyük fetva makamıyla giriştiği kalem mücadelesinde yazdığı

⁶² Birgivî, **Tarikat...**, 2.

⁶³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1951, 3/1, 363; Hüseyin Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri* Ankara, 1982, 125.

⁶⁴ Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 69^b; Atâî, **Hadâik, I**, 179.

⁶⁵ Birgivî, **Tarikat...**, 199.

⁶⁶ Ali b. Bâli, *a.g.e.*, vr. 70^a; Mustafa b. Ahmed, *a.g.e.*, vr. 247^a; Atâî, **Hadâik, I**, 180; Peçuyî, *a.g.e.*, I, 467.

⁶⁷ Atâî, **Hadâik, I**, 180.

esere 'es-Seyfû's- Sârim' (Keskin Kılıç) adını vermiş, kendisine Birgi'de medrese yaparak, tedris imkanı hazırlayan Ataullah Efendi'ye bir mektup yazıp, O'na şikayet ettiği mevzuların ıslahı yönünde nasihatte bulunmuştur.⁶⁵

Yaşadığı dönemin siyasî yapısı dikkate alındığında ortaya koyduğu tavrın son derece riskli olduğu anlaşılan Birgîvî'yi, bu şekilde cesaretli kılan motivasyonları da dikkati çekmektedir. Dönemin Şeyhülislamı olan Ebussuûd Efendi (ö.982/1574) ile kalem yoluyla yaptığı restleşmelerden sonra kendisine: 'Padişah seni cezalandırır' diyenlere Onun, 'En çok verecekleri ceza şu üç şeyden başkası olamaz: Ya öldürürler, ki bu şehitliktir. Yahut hapsederler, o ise uzlet ve halvet demektir. Her ikisi de iki yoldur. Ya da sürgün ederler, ki bu da hicret ve peygamberlerin (s.a.v.) sünnetidir ve ben bunlardan sevap umarım'⁷⁰ şeklinde cevap vermesi, hiç şüphesiz Onun samimiyetini ve ayrıca ilmî kanaatlarına bağlılığını ifade etmektedir.

Bir müellif olarak da Birgîvî, aydın olma bakımından dikkati çekmektedir. Öncelikle devrindeki birçok müellifin aksine O, devlet adamlarından mükafat elde etmek için eser yazmamıştır. Bilakis gerek halkın, gerek eser kaleme alma becerisini gösteremeyen hocaların ve gerekse talebelerin ihtiyaç duydukları⁷¹ konuları daha metodik bir üslup ile kaleme almış, devrinin aktüel meseleleriyle de meşgul olmuş ve bunları eserlerinde dile getirmiştir. Bundan dolayıdır ki, kaleme aldığı eserleri, zamanının sosyal yaşantısını aksettirmesi bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Örneğin, Birgîvî'nin henüz 23 yaşında yeni müderris olduğu yıllarda, medrese öğrencilerinin Arapça ders kitabı olarak okudukları *Maksud* isimli esere yazdığı İm'ânü'l-Enzâr adındaki şerh, okutulan bu kitabın daha metotlu ve kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Keza Edirne'de Kassam-ı Askeri'liği döneminde yazdığı *Ferâiz Risalesi*⁷², memuriyetiyle doğrudan ilgili konuları ve bu vazifenin temel

⁶⁸ M. Hulusi İşler, *a.g.e.*, 20; Emrullah Yüksel, *a.g.m.*, 183.

⁶⁹ Birgîvî, *Mektup*, vr. 229^b.

⁷⁰ Bk. Süleymaniye Ktp. Raşid Efendi, nr. 1177, vr. 132^a.

⁷¹ Birgîvî, *Risâletü'l-i'tikâdiyye*, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 1035, vr. 81 ; *Risâletün fi usûli'l-hadis*, İstanbul, ts., 93-94.

⁷² Birgîvî, *Ferâiz Risalesi*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 291, (62^b-108^b).

vasıflarını ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, Birgi'deki Daru'l-Hadis'de hadis dersleri hocalığı döneminde, hem halkın ve hem de öğrencilerin ihtiyaçlarını dikkate alarak, *Şerhu Ehâdîsi-i Erbain*, *Kitabu'l-İman* ve *Kitabu'l-İstihsan* ve *Usul-i Hadis'ini* kaleme almıştır.⁷³

Halk eğitimine vaaz yoluyla katkıda bulunan Birgivî'nin, bununla da yetinmeyerek telife de yöneldiğini müşahede etmekteyiz. Halkın inanç, ahlak ve davranışlarında daha sağlıklı temellere dayanması amacıyla *Vasiyetname'* sini yazmıştır. Diğerlerinin aksine herkesin faydalanabilmesi için bu eserini Türkçe yazmıştır.⁷⁴ İyi derecede Arapça bilen Birgivî'nin, Farsça da bildiğini eserlerindeki bazı ifadelerden anlıyoruz.⁷⁵

VI. DEVRİNDEKİ BAZI BİLGİNLERLE İHTİLAFLARI

Burada, daha önce atıfta bulunduğumuz, dönemin Şeyhülislamı ile Birgivî arasında cereyan etmiş tartışmanın, sebep olduğu sonuçlarından hareketle biraz daha tafsilat vermek yerinde olacaktır.

Değindiğimiz gibi Birgivî, kendi içinde mantıklı ve fikrî bakımdan tutarlı olmaya özen gösteren bir kişiliğe sahipti. Ne yazık ki, yaşanan sosyal hayatta din adına birçok bidat ve hurafeler geçerliliğini koruyordu. Bunlara karşı fikirlerini sakınmadan savunan Birgivî,⁷⁶ bilhassa para vakfının, para ile Kur'an okumanın, herhangi bir ibadet karşılığında ücret almanın haram olduğunu⁷⁷ cami kürsülerinden halka anlatmakla yetinmiyor, risalelerle de bu görüşlerini tekit ediyordu.

Şüphesiz halkın bilhassa para vakfının caiz olmasına ilişkin olumlu anlayışı, devrin şeyhülislamı Ebussuud Efendi (982/1574)'nin yazdığı *'Risaletün fi cevâz-i*

Birgivî, *Kitabu'l-iman ve kitabu'l-istihsan*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 1194.

Birgivî, *Vasiyetnâme*, 7-8.

Birgivî, *Tarikat...*, 19.

İbrahim Peçevî, *a.g.e.*, I, 467; Şemseddin Sâmî, *Kâmusü'l-a'lâm*, II, 1284.

Ali b. Bâfi, *a.g.e.*, vr. 70 ; Hüseyin Yurdaydm, *İslam Tarihi Dersleri*, 108.

vakfî'n- nükûd' adlı risalesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁸ Esasen bu husus, yeni bir mevzu olmayıp, Birgivi'den çok öncelere kadar uzanmaktadır.

Nakit paranın vakfedilmesi ile ilgili münakaşa ilk olarak Ebu Hanife (ö. 150/767) ile talebeleri arasında başlamıştır. Bu tartışmalar bir ara sakinleşmişken yeniden 16. Asırda Osmanlı ülkesinde canlanmıştır. Birgivi ve Ebussuûd arasındaki bu ihtilaf, bunun bir uzantısı mesabesindedir.

Birgivi'nin görüşlerine ilk olarak zamanın kadılarında Bilalzâde karşı çıkmış ve onu eleştirmek için risaleler yazmıştır.⁷⁹ İşe müdahale eden Ebussuûd Efendi, nakdin vakfedilmediği takdirde birçok hayırlı işin akamete uğrayacağını ileri sürerek, Birgivi'nin görüşlerinin aksine fetva verdi. Bu ise, Bilalzâde'nin daha saldırgan davranmasına sebep olmuş ve Onun Birgivi'yi riyakarlıkla suçlamasına imkan hazırlamıştır.⁸⁰

Ancak, kaynaklar, Bilalzâde'nin Birgivi'yi riyakârlıkla suçlamasına rağmen, halkın Onun samimiyetinden şüphelenmediğini, aksine Bilalzâde'nin Ebussuûd Efendi'nin gözüne girmek için böyle yaptığını kaydetmektedir.⁸¹

Ebussuûd Efendi'nin fetvasına binaen Kanuni (955/1549) bir ferman yayınlamak⁸², daha önce yasaklanmış olan nakdin vakfını serbest bıraktı. Ebussuûd ise, mezkur risalesini bu görüşlerini temellendirmek için kaleme aldı.

Buna karşılık İmam Birgivi de aynı konudaki görüşlerini ve delillerini ortaya koymak için 967/1560'da *'İnkâzü'l-hâlikîn'* adlı eserini yazarak, Ebussuûd'un delil olarak zikrettiği İmam Züfer'e ait kavlin zayıflığına hükmetti.

Bunu takiben 972/1565'de *'İkâzü'n-nâimîn ve ifhâmü'l-kâsirîrC'* adında bir risale daha yazdı ki, burada da vakıfların mahiyetini ve para ile Kur'an okumanın

Abdullah Aydemir, Ebussuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu, Ankara , ts., 21.

⁷⁹ Atâî, *Hadâik*, I, 181; Mehmed Tahir, *OM*, I, 254.

Hüseyin Yurdaydın, *a.g.e.*, 108.

⁸¹ Mehmed Ali Ayni, *a.g.e.*, 108; Emrullah Yüksel, *a.g.e.*, 36.

⁸²

Ferman için bk. Muhammed Kefevî, *Ketaib'u-a'lam*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Ay. 2345, IV, 205-206.

haram olduğunu açıklıyordu.⁸³ Rivayete göre, Ebussuûd Birgivî'yi evine davet edip, Ona halk arasında fitne çıkarmaması hususunda nasihat etmişti.⁸⁴ Sonra da, Birgivî'nin görüşlerinin aksine fetva çıkardı. Ancak bu fetva, Birgivî'yi eleştirmek için değil, ortaya çıkmış olan fitne ve dedi-kodunun giderilmesi içindi.⁸⁵

Bu fetva üzerine Birgivî, meşhur risalesi olan '*es-Seyfü's-Sârim fi Adem-i Cevâzi'l-Menkûl-i ve'd-Derâhim'i* 979/1572'de yazarak Ebussuûd'un görüşlerini reddetti.⁸⁶ Birgivî, risalenin baş tarafında: 'Vasiyetsiz yahut ölüme bağlanmaksızın para vakfetmenin iptali için bir risaledir. Zira lüzumunda zamanımızın Şeyhülislam'ı Ebussuûd Efendi risale yazıp, çok yerinde yanlış yaptığından, bunun ne yüzden reddedileceğini göstermek lazım geldi. Ta ki onu görenler ona güvenip sevap ararken günah işlemeyeler. Ve hakimler ona aldanıp onun hükümlerine sığınmayalar. Zira güvenmeye elverişli değildir. Ve kıyamet gününde onlara özür olmaz. Usul ve furû'a aykırı, ma'kul ve menkul ile çelişiktir. Ben onu halk için fitne sayarım ve her gücü yetenin de bozması gerekli bir dinî sakınca olarak görürüm. Lakin sanmam ki ona kimse el atsın. Ya bilgisizlikten ya korkaklıktan ötürü. Öyle ise bana bunu önlemek lazım oldu. Ta ki bunu bilip de sakladığım için bana yüklenecek olan lanetten ve bu konuda karşıma çıkan engelden sakınmış olayım' demektedir.⁸⁷

Biraz da meşrep ve metot farklılığından doğan bu tartışmanın büyümesinde, Ataullah Efendi'nin payı büyüktür. Zira Ataullah Efendi, yönetime yakın olan ve kendisine fikir danışılan birisi olmasından dolayı, meşihata ait işlere pervasızca müdahale etmiş ve haklı olarak Ebussuûd Efendi'yi gücendirmiş, arada boş durmayan müfrit tiplerin gayretiyle huzursuzluk belirli boyutlara ulaşmıştı. Ataullah

⁸³ Birgivî, *Ikazü'n-naimîn ve ifhamü'l-kasirîn*, Süleymaniye Ktp., Mehmed Murat-Mehmed Arif, nr. 174, III^b - 116^b

ibrahim Peçuyî, *a.g.e.*, I, 467.

îzzetzâde Abdülaziz, *Terâcim-i ahval-i ulema*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Ty. 2456. vr.

101^b

⁸⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfi'z-zünûn*, İstanbul, 1972, 11, 1017.

⁸⁷

Birgivî, *es-Seyfü's-sarim*, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1581, vr. 218 .^b

Efendi böyle bir ortamda hemşehrisi olan İmam Birgivi'ye fazlaca iltifat ederek, Onun için medrese yapıp tedrisini Ona vermesi, Ebussuûd ile İmam Birgivi arasındaki muhalefetin de gelişmesine sebep olmuştur.⁸⁸

VII. ESERLERİ

a. Türkçe Eserleri:

1. Vasiyetname 2. İnkâzü'l-hâlikîn Tercümesi⁸⁹ 3. Fetvalar⁹⁰ 4. Mektup⁹¹ 5. ed-Dürretü'l-mültekatatü'r-rû-miyye Tercümesi⁹² 6. Vasâya'l-mual- lika bi'l-muhtadır ve'l-meyyit⁹³

b. Arapça Eserleri:

1. er-Risâletü'l-İtikâdiyye⁹⁴ 2. Kitabü'l-İrşad fi'l-akaid-i ve'l-ibad⁹⁵ 3. Risaletü't-Tevhit⁹⁶ 4. Şerhu Şurûti's-salat⁹⁷ 5. Muaddilü's-salat 6. Risaletü Sücudi's-Sehv⁹⁸ 7. Emâli 8. el-Kavlü'l-vasît beyne'l-ifrat ve't-tefrit⁹⁹ 9. Şerhu Amentü¹⁰⁰ 10. Ahvalü

⁸⁸ Abdullah Aydemir, *a.g.e.*, 21-22.

SüleymaniyeKtp.Yazma Başlıklar, nr. 1269; Esat Efendi, nr.704 (17 -22); Mehmed Arif-Mehmed Murat, nr.174 (119^b-124^b).

⁸⁹ Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah, nr. 401(39^b-50^b), Dügümlü Baba,.nr. 449 (98^b-100^a) Topkapı Sarayı, Emanet Hazinesinde nr. 815.

⁹⁰ Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah, nr. 401(39^b-50^b), Dügümlü Baba, nr. 449 (98^b-100^a); Topkapı Sarayı, Emanet Hazinesinde nr. 815.

⁹¹ SüleymaniyeKtp.Süleymaniye ks.nr.651.

⁹² Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi, nr. 1042 (1^b-3^b).

⁹³ SüleymaniyeKtp.Hasan Hüsün Paşa, nr. 1182 (93^b-102^a); Kılıç Ali Paşa, nr. 1035 (81^b-101^a).

SüleymaniyeKtp, Laleli ks.nr. 3706 (296 -316); Mehmed Arif-Mehmed Murat, ks. nr. 174(1 -9) da mevcuttur.

Risalenin metni SüleymaniyeKtp.Aşir Ef.nr.463 de mevcuttur.

⁹⁴ Yazma nüshaları; SüleymaniyeKtp.Fatih nr. 1715 (27 varak); Hacı Mahmut Efendi, nr.987; Süleymaniye, nr. 1031(113 -134) da mevcuttur.

⁹⁵ SüleymaniyeKtp.M.Arif-M.Murat ks. nr. 174 (20^b-30^a).

⁹⁶ SüleymaniyeKtp.Esad Efendi, nr. 615 (107^b-110^a) ve 696 (39b-43b); M.Arif-M.Murat, nr. 174 (14^a-146^a); Raşid Efendi, nr. 1218 (75^b-77^b), Ali Emiri, 3448 (101^b-103^b).

⁹⁷ SüleymaniyeKtp.Raşif Efendi ks. nr. 1051 (76 -79^b); Süleymaniye ks. nr. 1071 (1^b-4^a) ve Nuruosmaniye Ktp. nr. 4362 (71^b-73^b).

etfali'l-müslimin¹⁰¹ 11.Risaletün fi ziyareti'l-kubûr 12.Nuru'l-ahya ve tuhfetü'l-
emvât¹⁰² 13. Risaletün. fi tafdüli'l-ğaniyyi's-şâkir ale'l-fakîri's-sâbir¹⁰³ H.Cilâu'l-
kulûb¹⁰⁴ 15.İnkâzü'l-Halikîn lö.İkazü'n-naimin ve ifhamü'l- kasirin 17.es-Seyfü's-
sârim 18.el-Ferâiz¹⁰⁵19.Hâşiye el-Hidâye ta'likât ale'l-inâye¹⁰⁶ 20.Hâşiyetü'l-îdah
ve'l-ıslâh¹⁰⁷21.Risale fi'l-musafaha¹⁰⁸ 22. Risaletün fi ahkami'l aradi'l-uşriyye ve'l-
haraciyye¹⁰⁹ 23.Haşiyetü ikâzi'n-nâimîn¹¹⁰ 24.Zuhru'l-müteehhilin ve'n-nisa
25.Haşiyetü İnkâzi'l-halikîn¹¹¹ 26. Şerhu ehâdîsi'l-erbaîn 27. Risaletün fi usûli'l-
hadîs 28. Kitabü'l-ıman ve Kitabü'l-istihsan¹¹² 29. et-Tarîkatü'l- Muhammediyye¹¹³
30. Risaletün fi'z-zikri bi'l-lisân¹¹⁴ 31. Mihakku'l- Mutasavvifin ve'l-müntesibin¹¹⁵
32. İm'ânü'l-Enzâr 33. Risaletün fi's-sarf¹¹⁶ 34.Kifayetü'l-mübtedi 35.el-Emsiletü'l-
fadliyye 36. İmtihanü'l- ezkiya 37. Ta'likât ale'l-ımtihan 38. Avamil Ta'likât ale'l-

¹⁰¹ SüleymaniyeKtp.Pertevniyal Valide Sultan, nr. 477 (409 -429^b) ve Pertev Paşa, nr. 604 (5^b-29^a).

Millet Ktp.Ali Emiri, nr.786 da olup 1196/1781 de istinsah edilmiştir.

¹⁰³ SüleymaniyeKtp.Raşid Efendi, nr. 985 (56^b-85^b).

İstanbul'da iki defa basılan eserin müellif nüshası SüleymaniyeKtp.Şehit Ali Paşa Ks.nr.1477 de olup,60 varaktır. Yalnız İstanbul Kütüphanelerinde 70 adet el yazması bulunmaktadır.

Risalenin yazma nüshaları, SüleymaniyeKtp.Raşid Efendi, nr. 291 (62 -108), Hafid Efendi ks., nr. 456 (25^a-30^b)'dadır.

Yazma nüshaları; SüleymaniyeKtp.Hasan Hüsnü Paşa ks. Mr., 466 (1 -27) ve Murat Molla Ktp.,nr., 806 da 70 varaktır.

Eserin yazma nüshaları, Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr., 446 (1 -20), Serez, nr. 3897 (63^b-75^b); Şehit Ali Paşa, nr. 2846 (23^b-39^a); Millet Ktp., Ali Emiri, nr. 583 (21^b-45^a) da mevcuttur.

¹⁰⁸ SüleymaniyeKtp.HaletEfendi,nr.815 (40^b-41^b);Şehit Ali Paşa,nr.2728 (141^b-144^a)

¹⁰⁹ SüleymaniyeKtp., Hacı Mahmut Efendi ks., nr. 1238 (105^b-113^b).

¹¹⁰ SüleymaniyeKtp. M.Arif-M.Murat ks., nr. 174.

¹¹¹ SüleymaniyeKtp. Serez ks., nr. 3832 (1^{bna}).

¹¹² Eserin müellif hattı, Nuruosmaniye Ktp., nr.1194 de 412 varaktır.

¹¹³ * istanbul kütüphanelerinde yazma nüsha adedi 200 den fazla olan bu eser üzerinde, 30'u aşkın şerh ve tercüme çalışması yapılmıştır.

¹¹⁴ SüleymaniyeKtp., Hasan Hüsnü Paşa nr.771 (14^b-29^a).

¹¹⁵ Hacı Selim Ağa Ktp., nr.127 (40^b-41).

¹¹⁶ Süleymaniye Ktp., Hafid Efendi, nr.410 (41^b-45^b).

Fevaidi'd-diyaiyye¹¹⁷ 39. İzharu'l-esrar 40. Tuhfetü'l-Müsterşidin"⁸ 41. Dâmiğatü'l-mübtediîn 42. Risaletü'l-münazara 43. İşrâku't-tarih¹¹⁹ 44. Zuhru'l-miiluk¹²⁰ 45. Ayın Gursesini Bildiren Risale'²¹ 46. Tefsir¹²² 47. ed-Dürrü'l-Yetim 48. Risaletün. fi beyan-ı rusumi'l-mesahifi'l-Osmaniyyeti's- sitte

KAYNAKLAR

Ahmed, Kuşadah. **Tercüme-i Evrâd-ı Birgiviyye**, Süleymaniye Ktp. Dügümlü Baba, nr. 449.

Ahmet, Ali Mustafa b., *Kühü'l-ahbâr*, Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 839.

Atâî, Atâullah. **Hadâiku'l-hakâik fi tekmeleti's-Şakâik**, İstanbul, 1268.

Aydemir, Abdullah. **Ebussuûd Efendi ve Tefsirdeki Metodu**, Ankara , ts.,

Ayni, Mehmet Ali. (1939), **Türk Ahlakçıları**, İstanbul.

Bâlî, Ali b., (1453), **el-Ikdü'l Manzum fi Zikri Efâdili'r-Rum**, Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr.

Baltacı, Cahit. (1976), **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat Tarihi**, İstanbul.

Bilmen, Ömer. (1974), **Nasuhi, Tabakâtü'l-Müfessirîn**, İstanbul.

Birgivi, Muhammed b. Ali. (1269), **Mektup**, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar.

———, **es-Seyfü's-Sârim**, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, nr. 1581.

———, **Ferâiz Risalesi**, Süleymaniye. Ktp., Reşid Efendi, nr. 291.

———, **İkazü'n-Nâimîn ve İfhâmü'l-Kâsirîn**, Süleymaniye Ktp., Mehmet Murat -Mehmet Arif, nr. 174.

....., **İnkazü'l-Hâlikîn Tercümesi**, Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi Ktp., 722.

———, **Kitabu'l-İman ve Kitabu'l-İstihsan**, Nuruosmaniye Ktp., nr. 1194.

¹¹⁷ Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr.446 (100^b-101^b).

¹ Süleymaniye Ktp. ^ rj) ama t ibrahim Paşa, nr.297 de, diğeri Tunus Milli Ktp., nr.991.

Süleymaniye Ktp , Aşir Efendi, m\436 (113^b-169^a).

Süleymaniye Ktp , Çelebi Abdullah, nr.397 (46^b-51^a).

¹²¹ Süleymaniye Ktp Antalya-Tekelioğlu, nr., 88.

¹²² Süleymaniye Ktp Fatih, nr. 230; Es'ad Efendi kısmı, 69.

Süleymaniye Ktp Hacı Mehmed Efendi ks., nr. 299 (1^b-8^a).

¹²¹ Süleymaniye Ktp

- , **Redd el-kabriye**, Süleymaniye Ktp., Esad, nr. 3780.
- , **Risâletü'l-İ'tikâdiyye**, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 1035.
-, **Risaletün fi Usûli'l-Hadis**, İstanbul, ts.
- , (1323), **Şerhu'l-Erbâin**, İstanbul.
- , (1307), **Tarikakü'l-Muhammediyye**, İstanbul.
- , (1307), **Tarikatü'l- Muhammediyye ve's- Sîratü'l- Ahmediyye**, İstanbul.
- Çelebi, Kâtip. (1972), **Kesfü'z-Zünûn**, İstanbul.
- , Kâtip. (1981), **MîzanüT-hak**, İstanbul.
- el-Kârî, Ali. **Birgîvî Hakkında Kaside**, Süleymaniye. Ktp. Giresun, nr. 15/1.
- İleri, Esat.(1954), **Rahmetli İmam Birgîvî**, İzmir.
- İşler, M. Hulusi. (1959), **İmam Birgîvî Hayatı-Eserleri**, İzmir.
- İsmail Paşa, Bağdatlı. (1976), **Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asâru'l-Musannifin**, İstanbul.
- İzzetzâde Abdülaziz. **Terâcim-i Ahvâl-i Ulema**, İstanbul Üniv. Ktp. Ty. 2456.
- Kefevî, Muhammed. Kefevî, **Ketaib'u-A'lam**, İstanbul Üniv. Ktp. Ay. 2345.
- Kehhâle, Ömer Rıza. **Mu'cemu'l-Müellifin**, Beyrut, ts.
- Kufralı, Kasım, "*Birgîvî* *İA*, II, 634.
- Kunter, Baki. (1939), **Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri**, İstanbul.
- Mecdî, Mehmet. (1269), **Tercüme-i Şakâik**, İstanbul.
- Müstakimzâde Süleyman Efendi. **Makâle-i ta'likiyye**, Topkapı Sarayı, Yeniler Kitaplığı, nr. 347.
- Pakalın, M. Zeki. (1971), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul.
- Peçuyî, İbrahim. (1283), **Peçuyî Tarihi**, İstanbul.
- Sâmî, Şemseddin. (1981), **KâmusuT-ATâm**, İstanbul.
- Süreyya, Mehmet. (1308), **Sicilli Osmanî**, İstanbul.
- Tahir, Mehmet. (1333), **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul.
- Unat, Faik Reşit. (1974), **Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, Ankara.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1929), **Afyonkarahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsalı, Manisa, Birgi, Muğla, Peçin, Denizli, İsparta, Atabey ve Eğridir'deki Kitabeler**, İstanbul.

—————, (1951), **Osmanlı Tarihi**, Ankara.

Yüksel, Emrullah, Mehmet Birgivi. (1977), (929-981/1523-1573), **A.Ü. İslamî İlimler Fakültesi Dergisi**, sy., 2, Ankara.

Yurdaydm, Hüseyin. (1982), **İslam Tarihi Dersleri** ^ Ankara.